

На фоні висвітлення політичного і суспільного життя редакція неодноразово вдається до аналізу справ у самій газеті. У № 13 звертається увага, що кепські справи пов'язані у тому числі з відсутністю власної друкарні, через що неможливо випускати газету двічі на тиждень. Спізнаний вихід не дає змоги залучити більше читачів, а значить коштів. Вихід із ситуації редакція побачила в тому, щоб у подальшому “Рідний Курінь” з'являвся не як газета, а як журнал, себто головну увагу звертатимуть на аналітичні статті, й менше на поточну інформацію³⁴³. Щоправда серйозних змін обличчя часопису так і не зазнало. З номерів 14-15 з'являється нове гасло: “Хай живе Українська Народна Республіка”. Під кінець 1917 р. редакція задекларувала у планах дотримуватися традиційного курсу і по можливості виходити 3-4 рази на тиждень³⁴⁴. Проте, здійснити задумане не вдалося. У новому 1918 р. світ побачило тільки два номери – 11 й 14 січня³⁴⁵ (усього 24 номери газети), яких, на жаль, авторіві статті віднайти не вдалося. З приходом до влади більшовиків у Одесі “Рідний Курінь” припиняє своє існування. Щоправда, навесні 1918 р. була спроба відновити часопис під назвою “Чорноморська Хвиля”, але за браком коштів та байдужого ставлення інтелігенції до видання, газета остаточно припиняє своє існування³⁴⁶.

Отже, за свою коротку історію “Рідний Курінь” намагався стати виданням, яке б відіграло помітну роль у середовищі української людності Одеси та краю. За своїм спрямуванням газета була розрахована на усі прошарки суспільства, але найбільшої популярності здобула у військових. Незважаючи на нетривалість існування, часопис все ж таки відіграв важливу роль для української громади регіону, позаяк був одним з не багатьох україномовних видань Одеси. Безумовно, залишається помітним й джерелознавчий аспект “Рідного Куреня”, адже він дає змогу простежити позицію українських організацій щодо різних питань поточного моменту.

Taras Vintskovs'kyi
The history of the Odessa newspaper “Ridnyi Kurin’ ”

The article is dedicated to forming of Ukrainian military press. During 1917 “Ridnyi Kurin’ ” was remarkable event in the life of Ukrainian population in Odessa and Odessa region. The newspaper with specific editorial policy was oriented not only to military professionals, but to other social groups. The newspaper reflected different aspects in the activity of Ukrainian regional organisations.

УДК 93(477.5)“19”

Тарас Максим'юк

МАЗЕПИНЦІ-САМОСТІЙНИКИ В ОДЕСІ

Стаття є результатом дослідження книжок і листівок, які були присвячені гетьманові України Іванові Мазепі і були опубліковані видавництвами, заснованими В.Боровиком та І.Липою в Одесі (“Воля й Доля” і “Народний стяг”).

³⁴³ Там само. – 4 листопада.

³⁴⁴ Там само. – 10 грудня.

³⁴⁵ Рубінштейн С. А. Одеська періодична преса ... – С.6.

³⁴⁶ Вільне життя. – 1918. – 28 квітня.

Одесити і Одеса, як чільний центр національного культурного і політичного руху XIX – XX ст. українського Півдня, посідали відповідне місце в історії України. Про це яскраво свідчать діяльність і спогади українських діячів другої половини XIX – XX ст., видавничча продукція одеських друкарів тих часів, значна кількість публікацій і розвідок у наукових збірниках, періодиці. Зафіксоване це і в національній бібліографії.

До омріяної десятками поколінь незалежності України, яка остаточно затвердилась 1991 р., годі було чекати в науковому, політичному громадському житті нашого міста та й усієї України позитивних згадок про діяльність таких родин, як Чикаленки, Липи, Боровики, Шелухини, Лупенки та ін. Прорив цих діячів до широких верств населення південної України стався уже на нашій пам'яті наприкінці 80-х рр. минулого століття. Багато хто зі свідомих одеситів пам'ятає переповнений зал українського театру, тоді ще імені Жовтневої революції, восени 1990 р., коли до Одеси на запрошення „Південної громади” прибула значна група письменників і митців зі Львова і вшанували пам'ять про Івана Липу: 125-ту річницю його народження і 90-річчя з дня народження його сина Юрія³⁴⁷.

Саме тоді знайшлося з десять хвилин і для виступу автора цих рядків, який показав шановній аудиторії українські раритети, що стосувалися родини Лип з архіву Віталія Боровика, віднайдені в Одесі ще за радянських часів і ретельно ним збережені. Це були фотографії Івана Липи з дарчими написами Віталієві Боровику, датовані першою половиною 90-х рр. XIX ст., одеське фото самого Б.Боровика 1894 р., книжки з їх бібліотек та ті видання, що побачили світ завдяки цим двом яскравим зіркам української культури кінця XIX – початку XX ст.³⁴⁸

Ми свідомо зупинимось в цій статті тільки на видавничій діяльності цих двох одеських родин, щоб ще раз звернути увагу громадськості незалежної України на активних учасників українського національного руху, життя та діяльність яких щільно пов'язані з нашим містом.

Доречно також нагадати про те, що саме Віталій Боровик (1864 – 1937) та Іван Липа (1865 – 1923) були чільними засновниками (разом з М. Байздренком та М. Базькевичем) першої таємної політичної організації українців-самостійників „Братерство Тарасівців”. Сталося це на могилі Т. Шевченка у Каневі влітку 1891 р. Докладно про це написав Іван Липа у своїх спогадах, опублікованих його сином Юрієм на сторінках XII-ї книжки “Літературно-Наукового вісника” за 1925 р. Саме такою була самоназва цього гуртка – “Братерство Тарасівців”, а не „Братство Тарасівців”, як писали і пишуть досі багато хто з науковців, політиків і публіцистів. На жаль, хоч спогади Івана Липи і були передруковані харківським журналом “Український засів”³⁴⁹, але вони не зайняли достойне місце в історіографії українського політичного руху.

Ось як І.Липа у своїх спогадах згадує про зародження „Братерства Тарасівців”: „Ми вижидали (Ми – це група студентів, яка працювала по статистичному опису нерухомого майна Полтавської губернії, проведення якого було доручено Олександрові Русову. – Т.М.), чогось шукали, щось-хотіли зробити таке, щоб з

³⁴⁷ Гуменецька М. Недавно велика група письменників і митців... // За вільну Україну. – Львів, 1990. – 30 листопада. – С. 3.

³⁴⁸ Максим'юк Т. І батько, і син... Видавництво “Народній Стяг” // Книжник. – К., 1994.–№ 4. – С.4-6.

³⁴⁹ Липа І. Братерство Тарасівців (Спомини) // Український засів. – Харків, 1991. - №7-9 (26-28). – С. 67-71.

одного боку, зостатися на ґрунті національному, а з іншого, цілою своєю гарячою душею прагнути справи серйозної, політичної, відповідальної.

Підходячи з такою міркою до наших нових знайомих, ми не бачили серед них нічого нового: були всі або українофілами, або й ніще.

І тільки єдина фігура – Боровик”. (Боровик, який закінчив університет Св. Володимира у Києві ще у 1889 р., теж працював у О.Русова завідуючим партією зі статистично-економічного опису міст Полтавської губернії. – Т.М.). трохи нижче у своїх спогадах І. Липа так характеризує Боровика: „Найбільше за всіх допікав Росіянам Боровик. Він завжди національну справу ставив так різко, що йому не було діла до Росії. Нехай вона живе як хоче, а ми, Українці, маємо творити своє життя, ми не тільки націоналісти, ми – сепаратисти, ми – Мазепинці. Се обурювало всіх і нас прозвали мазепинцями.

В дальшій подорожі по Полтавщині усі статистики одстали від нас. ...з нами був уже до кінця Боровик”.

І от це мазепинство пройшло по життю і Віталія Боровика і Івана Липи аж до вікопомного 1917 р. – року краху Російської імперії і започаткування українського державного будівництва. Ім'я Івана Мазепи, його життя, його ідеї і справи відразу стали дуже актуальними по всій Україні. І на це не могли не відгукнутися мазепинці з майже тридцятилітнім стажем – Віталій Боровик та Іван Липа.

У 1917 р. в Одесі виникають серед багатьох інших два українських видавництва з промовистими назвами: „Воля й Доля” та „Народній стяг”³⁵⁰.

Видавництво „Воля й Доля” було засновано Віталієм Боровиком. І першим виданням цього новоутвореного видавництва, як символ, стала поема Степана Руданського „МАЗЕПА Гетьман Український”, яка, здається, на території Російської імперії не видавалась (побачила світ вона на західноукраїнських землях, що були тоді під владою Австро-Угорщини). Це невелика книжечка на 36 сторінок, розміром книжкового блоку 18,4X11,5 см. Її не має жодна державна одеська бібліотека. Є вона тільки в збірці “Тарасового дому”, українського музейно-виставочного центру, створеного на основі збірки автора статті, який живе в Одесі з 1960 р., де він і зібрав основну частину своєї Україніки. Це унікальне одеське видання буремного 1917 р. придбано на одному з аукціонів в Києві.

Титульна сторінка несе на собі таку інформацію:

- в лівому верхньому кутку надруковано – *Ч.І. Видавництво: “ВОЛЯ Й ДОЛЯ”;*
- трохи нижче праворуч розташоване мотто, звідки пішла назва видавництва: *В своїй хаті своя правда, Своя воля, й доля... ;*
- нижче по центру прізвище автора: *Ст. Руданські;*
- під ним крупними літерами назва книжки: *МАЗЕПА, Гетьман Український. Історична поема;*
- завершує внизу титульну сторінку повідомлення про те, де можна придбати чи замовити це видання: *Склад видання в книгарні „Діло” Одеса. Преображенська 11.*

Ця українська книгарня „Діло” була відкрита ще у 1911 р., коли В. Боровик знов повернувся до Одеси з Волині, яку вважав своєю батьківщиною (так і писав в

³⁵⁰ Зленко Г. Перлі українські видавництва Одеси: Матеріали до книгознавчого словника. – Львів, 2000. – С. 10-11, 12-15.

автобіографії), хоча сам народився 1864 р. на Лівобережжі, у Ніжині³⁵¹. Власницею книгарні офіційно вважалася Олена Боровик, дружини В. Боровика та донька відомого українського графіка-одесита Амвросія Ждахі.

Текст поеми займає стор. 5-30, він надрукований майже сучасним правописом. А ось титульна сторінка та гасла на сторінці 31 надруковано драгоманівською.

На наш погляд, дуже цікавими є заклики на сторінці 31, які завершують книжку. Наведемо їх у повному обсязі:

Самостійна Україна!

Конфедеративна спілка з сумезжими державами!

Україно, згуртуймо ся!

Записуйте ся до братерства Мазепинців – Самостійників!

Запис і пожертви приймаєся: в книгарні Діло – Одеса, Преображенська II, та у В.Боровика – Одеса, Соборна пл. 2., госп. д.

Всі ці гасла належать самому Віталієві Боровику. Він їх проніс ще з далекого 1891 р., або ще й за років навчання в Київському університеті, зі спілкування з родинами Косачів, Лисенків, Старницьких та ін., які формували світогляд його, як свідомого українця, з часів участі у діяльності “Плеяди”, разом з Лесею Українкою (тоді ще Ларисою Косач), Володимиром Самійленком, Іваном Степенком, Мусієм Кононенком та ін. Знов вживається термін “братерство”, використане тарасівцями ще у 1891 р. Чомусь слово “братство” Боровикові, як укладачеві словника живої української мови, було зовсім не до вподоби. І, нарешті, ми маємо адресу братерства Мазепинців-Самостійників в Одесі – це була квартира Віталія Боровика, що знаходилася на Соборній площі у будинку №2. В цій квартирі родина Боровиків прожила з 1911 по 2004 р. Саме в цьому році залишки цієї квартири були продані правнуком В.Боровика чи його родичами. Квартира знаходилася на бельетажі, після Другої світової війни мала номер 9-й, а вхід з двору. А коли там мешкали Боровики у 10 – 20-х рр. вхід був по сходах з вулиці, у першому парадному праворуч, як дивитись на браму. На стіні цього будинку має бути встановлена меморіальна дошка Віталієві Боровику, як видатному Мазепинцеві, якого саме з цієї квартири забрали енкаведисти у 1937 р. до в'язниці і тоді ж розстріляли. До речі, це було вже друге перебування В. Боровика у одеських в'язницях. Вперше він до них потрапив у 1899 р., коли був засуджений за доносом священика за пропаганду серед дітей одеського Сирітського Дому, директором якого він був всього кілька місяців, українських анархо-соціалістичних ідей. В одиночній камері він тоді провів 5 місяців і за постановою Верховного суду був висланий за межі Херсонської губернії з забороною раз і назавжди служити в системі Міністерства народної освіти, Іноземних справ та навіть Двора. А після приговору радянського суду він був просто розстріляний, не могли йому не згадати його Мазепинства, української книгарні „Діло” в Одесі, створення „Братерства Тарасівців” та багато ще яких українських справ, які радянська влада на дух не виносила. Між іншим, меморіальна дошка має висіти в Одесі і на будинку №11 по вулиці Преображенській, де Боровики винаймали приміщення для української тоді чи не єдиної в Одесі книгарні „Діло” і яка проіснувала певну кількість років, мабуть до остаточного приходу радянської влади у 1920 р.

³⁵¹ Максим'юк Т. Автобіографія Віталія Боровика (1864-1937), одного із засновників “Братерства Тарасівців” // Четвертий міжнародний конгрес українців: Одеса, 26-29 серпня 1999 р.: Доповіді та повідомлення. Південь України: Одеса. – Одеса, 1999. – С. 207-214.

Видавництво „Воля й Доля” Віталія Боровика видало протягом свого недовговічного існування десь може з 5 видань, бо під №5 значиться фантастична казка М. Альбіковського „Саганайл”, датована 1918 р., а під попереднім четвертим номером, датованим 1917 р. йшов драматичний малюнок О. Кобця „Тарасова ніч”. До речі, в збірці автора цієї статті знаходиться видавничий знак видавництва „Воля й Доля” створений сином Віталія Боровика Юрієм Боровиком, наймолодшим сином В.Боровика (в наявності чотири варіанти) один з них підписаний (ініціали – Ю. Б.) і датований 1918 р.

Другим одеським українським видавництвом 1917 р., яке нас зараз цікавить, є „Народний Стяг”, засновниками якого були знову-таки Юрій Ліпа, син, та батько Іван Ліпа, бо куди ж без нього сімнадцятирічному, хоч і свідомому українцеві. Це видавництво теж проіснувало з 1917 по 1918 р. І, судячи з теми статті, виникає запитання: „А з чого почало своє існування це одеське видавництво?” – і відповідь закономірна – теж саме з Івана Мазепи³⁵²!

Первістком видавничої діяльності Юрія Липи (мабуть не без впливу батька, а може й В. Боровика) стала не книжка, а листівка. Комусь з них прийшла ідея нагадати про присягу гетьмана І. Мазепи, датовану 17 жовтням 1706 р. На зворотному (адресовому) боці листівки чисто з агітаційних причин (бо не залишилося майже місця для написання листового повідомлення, а є тільки місце для поштової марки та адреси) на місці для коротенького листа або повідомлення було надруковано коротку (на шість рядків), але вагому за змістом, цитату з цієї присяги: „... хочу я за помічю

*Бога так зробити, щоб ви з
Жінками й дітьми вашими, і Край
Рідний з військом запорозьким
не загинув а-ні під Москвою, ані
під Шведами.*

Нижче в дужках:

*(„З присяги гетьмана Мазепи)
17-17.X–06).*

Внизу під цією цитатою вихідні дані:

Видавництво „Народний стяг”. ч.1.

Лицеву сторону листівки займає птпх українського, в радянські часи забороненого, графіка Івана Косинніна, відомостей про якого автор не знайшов навіть у „Енциклопедії українознавства” (що для нього дуже дивно, бо як міг такий цікавий український художник першої половини ХХ ст. випасти з поля зору редакції єдиної справжньої великої української енциклопедії). Але несподівано взявши до рук альбом-каталог „На спомин рідного краю. Україна у старій листівці” і там на сторінці 486 знайшов біографічні дані про цього художника, птпх якого під назвою „Посол у Мазепи” був видрукований ще у 1913 р. видавцем П. Байдою у Львові, а частина доходу з продажу цієї листівки мала йти на „Рідну Школу”; вона мала номер п’ятий. Виявилось що Іван Косиннін – український композитор, скрипаль-віртуоз (народився у 1883 р., помер у 1955), уродженець Львова, музичну освіту здобув у Парижі і Брюсселі. З своїх гастролей надсилав малюнки в стилі модерн з Франції, Італії, Америки, Індії й багатьох інших країн світу, де проходили його гастролі, до Львова, і вони друкувались у календарях “Просвіти”, виданнях Українського

³⁵² Максим'юк Т. Вони не зезан безслідно // Чорноморські новини. – Одеса, 1992. – 5 березня. – С. 3.

Педагогічного товариства, журнали „Листоувана Україна”, на листівках тощо. І от у збірці „Тарасового Дому” є листівка львівська 1913 р. видання і, найголовніше, її одеська інтерпретація 1917 р., яка є просто раритетом, бо більше ні в одній колекції ця листівка не зафіксована³⁵³.

Видавництво „Народний Стяг” мало в своєму доробку 20 видань. З них 5 листівок та 15 книжкових видань, серед яких чотири книжки Івана Липи, по дві книжки О.Скорописи-Йолтуховського та Ілька Гаврилюка, три книжки самого Юрія Липи, головного промотора цього видавництва та ін.

І серед книжок, виданих “Народним Стягом”, авторство яких належить Юрієві Липі, одна знов таки стосується теперішньої нашої теми – Мезепинство. Ця книжка мала четверте число у нумерації видань “Народного Стягу”. Називалася вона “Гетьман Іван Мазепа”. Цього видання ще немає, на жаль, ні в одному з одеських зібрань. Коштувало воно тоді 25 копійок (листівки йшли на продаж по 7 коп.). За такою ціною йшли такі видання “Народного Стягу”: дві книжки Івана Липи “Чайка Небога” та “Юрасів сад” (чи не присвячений синові Юрію?). До речі, члени “Братерства Тарасівців” В. Боровик, І. Липа, М. Коцюбинський свідомо називали свої синів Юріями, а також Романами. Сини Роман і Юрій, Юрій та Роман були у В. Боровика та М. Коцюбинського, який і казку “Хо” присвятив своєму братові по “Братерству” В. Боровикові). Ця символика, можливо тягнеться у братчиків від намагання наслідувати імена, що саме їм пасували, часів Галицько-Волинського князівства. Це, власне, припущення автора цих рядків.

Кінець 1918 р. Крах Гетьманату в Україні, причому останнього (навряд чи повториться в українській сьогоденній історії титул – гетьман). Іван Липа разом з сином Юрієм проходять складний шлях Київ – Вінниця – Кам’янець-Подільський, а далі Тарнів та, взагалі, еміграція, територія тогочасної Польщі), Віталій Боровик разом з родиною (дружина Олена Ждаха, донька Галіна, сини Роман та Юрій) залишаються в Одесі. Час розставив крапки над “і”. Яка ж доля спіткала обох видатних мазепинців? Іван Липа помер у Винниках під Львовом у 1923 р., де і похований. Син Юрій підняв його знамено і проніс достойно до 1944 р., поки під Яворовом на Львівщині його не закатували енкаведисти. Віталій Боровик був розстріляний у одеській’в’язниці в 1937 р. Його діти вижили, пройшли через радянські 20-ті, 30-ті, 40-ві, 50-ті рр. своїми важкими шляхами. Галіна Боровик-Гловацька народжена у 1895 р. померла в Одесі 1988 р. і похована на 2-му Християнському цвинтарі, Роман Боровик (1900 – 1971), чоловік академіка Надії Пучківської, доньки свідомого українця, лікаря отоларинголога Олександра Пучківського, помер своєю смертю і похований на 2-му Християнському цвинтарі в Одесі; Юрій Боровик 19?? р. народжений, автор видавничого знаку видавництва „Воля й Доля”, можливо і не реалізованого у друці, помер теж в Одесі в фамільній квартирі Боровиків і похований на тому ж 2-му Християнському цвинтарі.

Taras Maksim'uyk

Mazepynsi –samostiynyky in Odesa

The artical is result of research of the books and cards, which were devoted to hetman of Ukraine Ivan Mazepa and were published by publishing houses established by V. Borovyk and I. Lypa in Odesa (“Will and Doom” and “Folk Ban”).

³⁵³ Забочень М., Поліщук О., Яцюк В. На спомин рідного краю: Україна у старій листівці: Альбом-каталог. – К., 2000. – С. 486.